

ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ 21^ο ΑΙΩΝΑ

Ζαν-Πολ Φιτουσί Ελουά Λοράν

Η ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ

Οικονομία και ανθρώπινη ανάπτυξη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
1. Η ΠΕΠΕΡΑΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ: ΑΠΟ ΤΗ ΣΠΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΞΑΝΤΛΗΣΗ	11
Σπάνις και εξάντληση	11
<i>Φυσικός και βιολογικός ρυθμός: ο υπερπληθυσμός σύμφωνα με τον Μάλθους</i>	11
<i>Η φθίνουσα γονιμότητα της γης: Ρικάρντο</i>	11
<i>Η ενεργειακή εξάντληση: Η κατά Τζέβονς παρακμή</i>	11
<i>Η γενικευμένη εξάντληση της βιωσιμότητας του γίνου περιβάλλοντος</i>	11
Οι λύσεις της πεπερασμένης οικονομίας	11
2. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ: ΤΑ ΔΥΟ ΒΕΛΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ	11
Πληθυσμός και τεχνική πρόοδος	11
Οι περιορισμοί της μηχανικής οικονομίας	11
Από τη μηχανική στη θερμοδυναμική	11
Τα δύο βέλη του χρόνου	11
Από τη σπάνια στην προθεσμία	11
3. Η ΑΝΟΙΧΤΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ: ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΠΡΟΟΔΟΣ	11
Το περιβάλλον της οικονομίας	11
Δημοκρατία και «φυσικές καταστροφές»	11
Για τη μείωση των ανισοτήτων	11
Να αναστοχαστούμε την ανθρώπινη ανάπτυξη	11
Η ανοιχτή οικονομία	11

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	
ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΚΑΙ ΜΥΡΜΗΓΚΙΑ	11
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	
I. ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ:	
ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΑΝΕΞΕΤΑΣΗ	11
Η κατάσταση της «εμπειρικής» έρευνας	11
Μια άρρητη ιδεολογία	11
II. Η ΙΝΔΙΑ ΚΑΙ Η ΚΙΝΑ	11

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ Πολ Κόλιερ¹ εκτιμά ότι τα 6 περίπου δισεκατομμύρια άνθρωποι που ζουν σήμερα στον πλανήτη κατανέμονται σε τρεις κατηγορίες. Το ένα δισεκατομμύριο είναι πολύ πλούσιοι: ζουν κυρίως στη Δύση (ΗΠΑ, Καναδά Ευρώπη), στην Ιαπωνία και την Αυστραλία. Τέσσερα δισεκατομμύρια ευημερούν (στην Ασία, τη Ρωσία, τη Λατινική Αμερική). Τέλος, ένα δισεκατομμύριο είναι οι φτωχοί, συχνά πάρα πολύ φτωχοί: 980 εκατομμύρια απόκληροι βρίσκονται «παγιδευμένοι» σε πενήντα κράτη του κόσμου «σε τροχιά υπανάπτυξης», το 70% των οποίων στην αφρικανική ήπειρο. Μολονότι δεν μπορούμε να υποτιμήσουμε τον ιδιαίτερα μακρύ δρόμο που έχουν ακόμη να διανύσουν στο ζήτημα της ανάπτυξης, δεν μπορούμε παρά να συμφωνήσουμε με τον Π. Κόλιερ ότι η ακραία φτώχεια έχει μειωθεί ή μειώνεται για το 80% των κατοίκων του πλανήτη. Όσον αφορά την ευημερία, κάποτε αλαζονική, ή και χυδαία, η επιτυχία δεν είναι μικρότερη: το σύνολο του πληθυσμού των ανθρώπων που ζουν με καλές υλικές συνθήκες είναι μεγαλύτερο από τον συνολικό πληθυσμό του πλανήτη πριν από δύο αιώνες. Με λίγα λόγια, σήμερα

---

1. Paul Collier, *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About It*, Oxford University Press, 2007.

βρισκόμαστε, επιτέλους, σε ένα σημείο όπου η επαγγελία της καθολικής ανάπτυξης να μπορεί να πραγματοποιηθεί: στο βαθμό που η υλική ευημερία διαχέεται με πρωτόγνωρη ταχύτητα στον πλανήτη, εκατοντάδες εκατομμύρια άνθρωποι που μέχρι τώρα βρίσκονταν στο περιθώριο της ευμάρειας εισέρχονται στην εποχή της προόδου.

Αυτή η ιστορική επιτυχία, αδιανόητη για την προηγούμενη ακόμη γενιά, ξυπνάει τον παράδοξο φόβο ότι είμαστε πλέον πάρα πολλοί για να είμαστε τόσο υγιείς και τόσο πλούσιοι. Καθώς η ανθρωπότητα απελευθερώνεται από την αθλιότητα, ένας καινούργιος νόμος του Μάλθους² έρχεται να της φράξει το δρόμο, ένας νόμος που προβλέπει πως, αν θέλουμε να διατηρηθεί το πλανητικό οικοσύστημα, όχι μονάχα πρέπει να μειωθεί ο πληθυσμός του πλανήτη αλλά και η κατά κεφαλήν κατανάλωση φυσικών πόρων. Γιατί ο άνθρωπος δεν φοβάται τη δύναμη της φύσης αλλά την εκδίκησή της, κι αυτό ακριβώς τον ανησυχεί σήμερα. Η Γη δεν μπορεί να σηκώσει όλο τον πλούτο του κόσμου: αυτό είναι το δραματικό συμπέρασμα τούτου του συλλογισμού.

Κάποιοι μάλιστα ανακαλύπτουν αναπάντεχες οικολογικές αρετές στις ανισότητες της ανάπτυξης. Αν ο πλούτος ήταν καλύτερα κατανεμημένος, αν όλες οι υπό ανάπτυξη χώρες γνώριζαν την αφθονία της Δύσης, αναρωτιούνται, πόσοι πλανήτες θα χρειάζονταν για να βαστάξουν αυτή τη διάχυση της

---

2. Για το νόμο του Μάλθους βλ. παρακάτω, Κεφ. 1.

ισότητας; Η ερώτηση θα μπορούσε να τεθεί με τους ίδιους όρους που χρησιμοποιούσε ο Γκάντι: «Αν στη Μεγάλη Βρετανία απαιτήθηκαν οι μισοί πόροι του πλανήτη για να φτάσει στην ευημερία, πόσους πλανήτες θα πρέπει να χρειαστεί η Ινδία για την ανάπτυξή της;» Στην πραγματικότητα, όμως, η ανάπτυξη μέσα στην ανισότητα είναι αυτή που τρέφει την ψευδαίσθηση ότι η ισότητα της ανάπτυξης θα απειλούσε τους πόρους του πλανήτη.

Ποιος όμως θα μπορούσε να αρνηθεί την επείγουσα οικολογική κατάσταση και, ακόμα περισσότερο, τη βραδύτητα των πολιτικών απαντήσεων και τις κάθε είδους έντονες αντιδράσεις, που καθυστερούν τον απαραίτητο μετασχηματισμό του τρόπου παραγωγής και κατανάλωσης; Η οικονομική θεωρία, ειδικότερα, συχνά κατηγορείται ότι συμβάλλει σε αυτή την άρνηση της πραγματικότητας. Με την εμμονή της στην οικονομική επέκταση, καταδικάζει για λόγους αρχής κάθε εμπόδιο στην οικονομική δραστηριότητα των ανθρώπων, στην κυκλοφορία του πλούτου και στην κατασπατάληση των πλέον σπάνιων πόρων. Ζει στην αυταπάτη της διαρκούς αφθονίας, δικαιώνοντας την ανεύθυνη αναζήτηση της ευημερίας, τους πικρούς καρπούς της οποίας γεύμαστε σήμερα. Με λίγα λόγια, έχει έρθει ο καιρός να βάλουμε ένα τέλος σε αυτή την τρελή πορεία προς τον γκρεμό, στην οποία μας ωθεί ένας περιοριστικός και ταυτόχρονα επεκτατικός οικονομισμός.

Σε αυτό το σημείο, όπως και αλλού, είναι απαραίτητο να απαλλαγούμε από την ψευδαίσθηση μιας οικονομικής επιστή-

μης ολοκληρωμένης, συνεκτικής, που διαθέτει μία και μοναδική απάντηση στα προβλήματα που τίθενται. Μπορούμε και πρέπει να διακρίνουμε δύο τουλάχιστον σχολές σκέψης στην οικονομία. Η πρώτη είναι αυτή της εσωτερικής ρύθμισης, που διακηρύσσει ότι το οικονομικό σύστημα, εξαιτίας της ελεύθερης αλληλεπίδρασης ελεύθερων δρώντων, βρίσκεται ή επανέρχεται πάντα στη βέλτιστη ισορροπία. Στους κόλπους του, βεβαίως, διαμορφώνονται, με τρόπο φυσικό, κανόνες ατομικής συμπεριφοράς και θεσμικοί μηχανισμοί με στόχο τη διατήρηση της πολιτικής τάξης και την ενθάρρυνση της οικονομικής και κοινωνικής προόδου. Αν η προσέγγιση αυτή είναι σωστή, οι τρέχουσες οικολογικές ανησυχίες είναι υπερβολικές και μυωπικές: η αγορά θα βρει από μόνη της το δρόμο προς τη βιώσιμη ανάπτυξη, υπό την προϋπόθεση ότι το κράτος θα σταματήσει να ανακατεύεται διυλίζοντας τον κώνωπα. «Πρέπει να αντιμετωπίσουμε το σύστημα τιμών σαν ένα μηχανισμό μετάδοσης της πληροφορίας, αν θέλουμε να καταλάβουμε την πραγματική του λειτουργία [...] Το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτού του συστήματος είναι η οικονομία γνώσης με την οποία λειτουργεί, δηλαδή πόσα λίγα πράγματα χρειάζεται να γνωρίζουν τα άτομα προκειμένου να μπορούν να πάρουν τη σωστή απόφαση [...] Μονάχα η πιο ουσιαστική πληροφόρηση μεταδίδεται, και μονάχα σε αυτούς τους οποίους αφορά», έγραφε ο Φρίντριχ φον Χάγκεκ³. Αυτό το χαρακτηριστικό του

---

3. Friedrich A. Von Hayek, «The Use of Knowledge in Society», *American Economic Review*, Σεπτέμβριος 1945, σ. 526-527.

συστήματος των τιμών υποτίθεται ότι εγγυάται τη βελτιστοποίηση της κατανομής των πόρων που πραγματοποιείται από την αγορά, αποδεικνύοντας βλαπτική κάθε δημόσια παρέμβαση. Έτσι, η σημερινή αύξηση των τιμών του πετρελαίου επισημαίνει στους δρώντες τους οποίους αφορά ότι έφτασε ο καιρός να επενδύσουν σε εναλλακτικές μορφές ενέργειας και στην αναζήτηση νέων τεχνολογιών.

Η δεύτερη οικονομική σχολή σκέψης είναι εκείνη της εξωτερικής ρύθμισης: καλύπτει ένα μεγάλο φάσμα αντιλήψεων για τον κόσμο, οι οποίες όμως συναντώνται στην αντίληψη ότι η αγορά, αν αφεθεί εντελώς ελεύθερη, μπορεί να προκαλέσει, αν όχι χάος, τουλάχιστον διακυμάνσεις με τέτοιο κόστος για την κοινωνία που να οδηγηθεί να αλλάξει ριζικά σύστημα ρύθμισης. Σε αυτή την αντίληψη της οικονομίας, που είναι άξια του παλιού ονόματός της, της πολιτικής οικονομίας, η καλή λειτουργία της οικονομίας της αγοράς δεν νοείται χωρίς την παρέμβαση ενός εξωτερικού δρώντος –του κράτους– ενώ η οικονομική και κοινωνική τάξη προκύπτει από την πολύπλοκη ισορροπία μεταξύ ατομικών και συλλογικών αποφάσεων.

Αυτό το δεύτερο υπόδειγμα είναι το μόνο που μπορεί να παίρνει υπόψη τις σχέσεις ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση, για τρεις, τουλάχιστον, προφανείς λόγους. Εν πρώτοις, καθιστά την οικονομία ένα σύστημα ανοιχτό, στην πολιτική ασφαλώς, αλλά επίσης στην κοινωνία και στις διαδικασίες της φύσης, με τις οποίες αλληλεπιδρά. Στη συνέχεια, στο βαθμό που αφορά τη λήψη μακροπρόθεσμων αποφάσεων, μερικές φορές εξαιρετικά μακροπρόθεσμων –ο ορίζοντας της επέν-

δυσης σε ένα πυρηνικό εργοστάσιο πλησιάζει το διάστημα ενός σχεδόν αιώνα-, το σύστημα των σημερινών τιμών μπορεί, σε αντίθεση με ό,τι πίστευε ο Χάγκεν, να οδηγήσει τους δρώντες να πάρουν λάθος αποφάσεις (να υπο- ή να υπερεπενδύσουν). Ο κίνδυνος, σε αυτή την περίπτωση, είναι ότι ο ανταγωνισμός θα μπορούσε να οδηγήσει στην ιδιωτικοποίηση των κερδών και στην κοινωνικοποίηση των ζημιών, καθώς το κράτος δεν θα μπορούσε να παραμείνει αδιάφορο μπροστά σε σοβαρές δυσλειτουργίες σε τομείς τόσο κρίσιμους όπως, για παράδειγμα, αυτός της ενέργειας. Τέλος, τα περισσότερα από τα περιβαλλοντικά αγαθά, καθώς αποτελούν δημόσια αγαθά, έχουν την τιμή εκείνη που τους αποδίδεται από την πολιτική.

Στόχος της ανά χείρας μελέτης είναι, συνεπώς, βασιζόμενη σε αυτή τη δεύτερη αντίληψη για τον κόσμο της οικονομίας –την εξωτερική ρύθμιση– να απομυθοποιήσει την *κατάρα της ευημερίας* που, στο όνομα της οικολογικής ισορροπίας, οδηγεί στην επιλογή της οπισθοδρόμησης αντί της προόδου, της λιτότητας μέσα στην ανισότητα αντί της ανάπτυξης με δικαιοσύνη. Πιστεύουμε ότι είναι δυνατόν να συνεχίσουμε το δρόμο της ανθρώπινης ανάπτυξης χωρίς να θυσιάσουμε τα οικοσυστήματα του πλανήτη, υπό την προϋπόθεση ότι θα εντείνουμε τις δημοκρατικές απαιτήσεις μας. Η οικολογική ισότητα αποτελεί το κλειδί για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Όμως, αυτή η καινούργια πολιτική οικολογία απαιτεί κατ' αρχάς την κριτική αντιμετώπιση της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας, μια απόπειρα αναθεώρησης που όμως δεν θα διακωμωδεί το αντικείμενό της, ούτε θα ακυρώνει την αναγκαιότητά του.

Για ένα τέτοιο διάβημα είναι απαραίτητο να ξεκινήσουμε από τη διαλεκτική των σχέσεων ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση. Ο δρόμος που διένυσε ο άνθρωπος σε αυτό τον τομέα είναι, με μια λέξη, εκπληκτικός. Εδώ και περίπου 200.000 χρόνια (εμφάνιση του *homo sapiens*) και πιο έντονα εδώ και 10.000 χρόνια (εμφάνιση των πρώτων αγροτικών κοινωνιών) ο άνθρωπος δεν έπαψε να χρησιμοποιεί την εφευρετικότητα και την κοινωνικότητά του προκειμένου να αποφύγει τις ανεξέλεγκτες δυνάμεις της φύσης. Εδώ και σαράντα μόλις χρόνια αυτή η σχέση φαίνεται να έχει αντιστραφεί. Πράγματι, στη δεκαετία του 1970 κάνουν την εμφάνισή τους στον δημόσιο διάλογο οι πρώτες ανησυχίες για την επισφαλή κατάσταση⁴ της φύσης⁵, που δύο δεκαετίες αργότερα έδωσαν τη θέση τους στο φόβο για την ανθρώπινη κυριαρχία πάνω στα οικοσυστήματα του πλανήτη. Με αυτό τον τρόπο κυριάρχησε για μία ακόμη φορά το αίσθημα του πεπερασμένου: μετά το πεπερασμένο του ανθρώπου απέναντι σε μια φύση ανεξέλεγκτη, το πεπερασμένο της ίδιας της φύσης απέναντι σε έναν άνθρωπο που αποδείχθηκε υπερβολικά επιδέξιος.

Κάθε άλλο παρά αδιάφορη γι' αυτό, η οικονομική θεωρία από την αρχή διατυπώνει παρόμοιες ανησυχίες. Αναπτύσ-

-
4. Ο Kenneth J. Arrow εκτιμά ότι η κατάσταση αυτή ήταν γνωστή, τουλάχιστον στους μετεωρολόγους, ήδη από τη δεκαετία του 1940. Βλ. Kenneth J. Arrow, «Global Climate Change: A Challenge to Policy», *Economists' voice*, www.bepress.com/ev, Ιούλιος 2007.
  5. Αυτή την περίοδο αρχίζει να προβάλλει η αναγκαιότητα για την ανάληψη διεθνούς δράσης για τη διατήρηση των φυσικών πόρων, όταν, το 1972, θεσμοθετείται η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Ανθρώπινο Περιβάλλον.

σεται κατ' αρχάς στο περιβάλλον μιας *φύσης φειδωλής και πεπερασμένης*. Καθώς η σύγχρονη εκδοχή της οικονομικής θεωρίας εμφανίζεται με τη βιομηχανική επανάσταση, παρακολούθησε τον αγώνα των ανθρώπων ενάντια στη σπάνιν των πόρων και πολύ σύντομα βρέθηκε αντιμέτωπη με το ζήτημα της σχετικής τους οριακότητας: από τον υπερπληθυσμό του Μάλθους μέχρι την ενεργειακή εξάντληση του Στάνλεϊ Τζέβονς και τη γενικευμένη εξάντληση του πλανήτη των σύγχρονων μοντέλων ανάλυσης της κλιματικής αλλαγής. Με λίγα λόγια, αντίθετα με τις επικρατούσες αντιλήψεις, η οικονομική θεωρία παραδέχεται απόλυτα το πεπερασμένο του πλανήτη και της φύσης⁶.

Το ζήτημα της ανθρώπινης ανάπτυξης, παρά ταύτα, υπερβαίνει την απλή λογική ροών και αποθεμάτων που κυριαρχεί στη μηχανιστική οικονομία. Για να το κατανοήσουμε πρέπει να στραφούμε προς μια *δυναμική οικονομία*. Για καλή μας τύχη, ο νόμος της εντροπίας που χαρακτηρίζει τα κλειστά συστήματα⁷ δεν είναι το μοναδικό βέλος του χρόνου που καθορίζει την εξέλιξή μας: υπάρχει ένα ακόμη, λιγότερο απτό αλλά εξίσου καθοριστικό: η αύξηση της γνώσης. Δύο σταθερές,

---

6. Άλλωστε, η οικονομική του περιβάλλοντος, που επιδιώκει να θέσει στην υπηρεσία των οικολογικών ζητημάτων τα διανοητικά εργαλεία και τα μέσα δράσης της οικονομικής θεωρίας, είναι ένας επιστημονικός τομέας σε πλήρη ανάπτυξη. Αλλά επ' αυτού θα επανέλθουμε.

7. Θα υποθέσουμε ότι για τα σημαντικότερα από τα φαινόμενα που θα μας απασχολήσουν εδώ ο κόσμος παραμένει ένα κλειστό σύστημα. Είναι πιθανόν όμως, σε ένα αρκετά μακρινό, όπως πιστεύουμε, μέλλον, οι άνθρωποι να είναι σε θέση να προμηθεύονται ενέργεια ιδιαίτερα, από άλλους πλανήτες.

λοιπόν, σημαδεύουν την ανάπτυξη της ανθρωπότητας: η συσσώρευση γνώσεων και η τεχνική πρόοδος, από τη μία πλευρά, η μείωση των αποθεμάτων των εξαντλήσιμων πόρων ή η εξίσου αμετάκλητη μεταβολή ορισμένων περιβαλλοντικών πόρων, από την άλλη. Ο χρόνος της οικονομίας είναι λοιπόν, για τους λόγους αυτούς, σταθερά προσανατολισμένος: εντροπικός για τους πόρους και ιστορικός για τους θεσμούς παραγωγής, οργάνωσης και διάδοσης της γνώσης. Οι προοπτικές εξέλιξης του συστήματος ανάπτυξης εξαρτώνται εν μέρει από το διάστημα που ορίζεται ανάμεσα σε αυτές τις δύο δυναμικές διαδικασίες, διάστημα που θα μπορούσαμε να παρομοιάσουμε με εκείνο που σχηματίζεται ανάμεσα στις λάμες ενός ψαλιδιού. Η προσέγγιση αυτή απαιτεί μια σημαντική διανοητική μετατόπιση: στη δυναμική οικονομία η αρχή της προθεσμίας πρέπει να συμπληρώνει εκείνην της σπάνεως, ορίζοντας την επακριβώς.

Όμως αυτό δεν αρκεί, καθώς πίσω από το οικολογικό ζήτημα απλώνεται αυτό της κοινωνικής δικαιοσύνης. Εντέλει, αυτό που επιδιώκουμε είναι η έννοια της *ανοιχτής οικονομίας*: ανοιχτής στο οικολογικό, κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον της. Δεν πρέπει να ενοχοποιούμε την οικονομική θεωρία για τις περιβαλλοντικές καταστροφές, αλλά τον στενό ορισμό της ως επιστήμης με αυτόνομες διαδικασίες. Η παγκόσμια διατροφική και ενεργειακή κρίση μάς υπενθυμίζει με τρόπο ακραίο την ουσιαστική σχέση που πρέπει να υφίσταται ανάμεσα στην κατανομή των *μέσων επιβίωσης* και την κατανομή του *δικαιώματος στην επιβίωση*, ανάμεσα στη δημοκρατία και

την οικολογία. Η ανθρώπινη ανάπτυξη, από την άποψη αυτή, δεν μπορεί να είναι βιώσιμη παρά μόνο αν είναι δημοκρατική, με την έννοια ότι θα εξασφαλίζει στον καθένα το δικαίωμα στην επιβίωση. Με άλλα λόγια, η αποανάπτυξη που πραγματικά επείγει είναι αυτή των ανισοτήτων.

Η πεπερασμένη, η δυναμική και η ανοιχτή οικονομία θα αποτελέσουν τα τρία στάδια αυτής της μελέτης, υπογραμμίζοντας τις τρεις διαστάσεις (και τα τρία προβλήματα) που πρέπει, κατά την άποψή μας, να συνεχούν την αντίληψη της ανθρώπινης ανάπτυξης: το πεδίο των ανταλλαγών, τη δυναμική της εξέλιξης και την απαίτηση κοινωνικής δικαιοσύνης.

Με κίνδυνο να προκαλέσουμε εξαρχής τον αναγνώστη, θα θέλαμε τελειώνοντας την εισαγωγή αυτή να καθορίσουμε με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια τη θέση μας στον δημόσιο διάλογο. Το δοκίμιο αυτό είναι μια απόπειρα διανοητικής γαιοδεσίας, που φιλοδοξεί να φανταστεί έναν καινούργιο δρόμο ανάμεσα στους συμμετρικούς υφάλους όπου τείνει να εγκλωβιστεί το ιδεολογικό τοπίο σε σχέση με το οικολογικό ζήτημα: από τη μία, ορισμένοι «προοδευτικοί» τείνουν όλο και περισσότερο ευήκοον ους στις σειρήνες της αποανάπτυξης και της άρνησης της προόδου· από την άλλη, ορισμένοι «συντηρητικοί» υποκύπτουν πολύ εύκολα στην ιδέα ότι η σύζευξη αγοράς και τεχνολογικής καινοτομίας μπορεί να είναι αρκετή για να ξεπεραστούν όλες οι δυσκολίες. Οι μεν περιορίζουν το οικολογικό πρόβλημα σε οικονομικό. Οι δε το ανάγουν σε τεχνολογικό. Και οι δύο αυτές αντιλήψεις έχουν το πλεονέκτημα να ανταποκρίνονται στους πιο απλοϊκούς και ξεκάθαρους

ανταγωνισμούς. Αυτό όμως που επιπλέον τις συνδέει είναι ότι στρέφουν και οι δύο τα νώτα στις δημοκρατικές διεκδικήσεις, οι μὲν προτείνοντας την παγίωση των ανισοτήτων στο σημερινό τους επίπεδο (εκτός κι αν φανταστούμε μια μάλλον απίθανη κοινοκτημοσύνη των πόρων), οι δε αποφεύγοντας κάθε συλλογική απόφαση και πολιτική επιλογή (η «αόρατος χείρ» της αγοράς προϋποθέτει διαφανείς πολίτες).

Η πολιτική οικολογία είναι ο τομέας εκείνος που αντιμετωπίζει το οικονομικό, το πολιτικό και το οικολογικό πεδίο όχι μονάχα ως συστήματα ανοιχτά τα μὲν προς τα δε αλλά και αλληλοκαθοριζόμενα. Όπως ακριβώς πέρα από τον πρωτόγονο φιλελευθερισμό και τον αυταρχικό σχεδιασμό ανοίγονται και άλλοι, γόνιμοι, δρόμοι, έτσι είναι δυνατή και η διαμόρφωση μιας οικοδημοκρατίας, πέρα από μια χωρίς πρόνοια οικολογία ή την αποδοχή της αποανάπτυξης. Αυτή είναι και η κατεύθυνση και του παρόντος έργου.